

KATARZYNA ŁAGODA-KAŻMIERSKA

Zniszczenie kultury czy jej rozwój? Jezuickie redukcje Indian Moxo

Zagadnienie ewangelizacji autochtonów Ameryki na ogół wiąże się z krytyczną oceną skutków jej przeprowadzenia. Wśród współczesnych badaczy tej problematyki powszechne jest przekonanie, że chrystianizacja w Nowym Świecie dokonywała się z użyciem przemocy, a misjonarze współuczestniczyli w niszczeniu kultur autochtonicznych. Niewątpliwie, w czasach kolonialnych okrutne postępowanie wobec Indian występowało nie tylko ze strony konkwistadorów i osadników, lecz także części osób duchownych. Z drugiej strony, to właśnie misjonarze zaczęli zabiegać o godne traktowanie autochtonów przez Europejczyków. Powraca jednak pytanie: czy kapłani i zakonnicy doprowadzili do zniszczenia kulturowego dziedzictwa Indian? Odpowiedź nie jest jednoznaczna, gdyż fenomen ewangelizacji plemion indiańskich obejmuje rozległe ramy czasowo-przestrzenne oraz wielość działań prowadzonych przez misjonarzy należących zarówno do zgromadzeń zakonnych jak i kleru diecezjalnego. W niniejszym artykule zaprezentowana zostanie aktywność misyjna Towarzystwa Jezusowego wśród Indian Moxo w latach 1667–1767¹.

I. Motywy działania i postawa misjonarzy Towarzystwa Jezusowego

Działalność jezuitów wśród amerykańskich plemion wpływała z przekonania, że zostali powołani przez Boga, aby głosić Ewangelię wszystkim ludziom na świecie. Misjonarze mieli głębokie przekonanie, że tylko wyznawcy wiary chrześcijańskiej będą mogli dostąpić łaski zabawienia. Wobec odkrycia

¹ W 1667 r. jezuita rozpoczęli swoją aktywność na terenach Moxos. W 1767 r. zostali zmuszeni do opuszczenia założonych przez siebie redukcji.

ogromnych obszarów Ameryki zamieszkanymi przez ludzi nie znających nauki Chrystusa, wielu z duchownych podjęło się zadania ich nawrócenia. Kiedy przybyli do Nowego Świata, zetknęli się z okrutnym traktowaniem plemion indiańskich przez europejskich konkwistadorów i osadników. Wielu misjonarzy wystąpiło przeciwko prześladowaniu i wyzyskiwaniu Indian. Jako przykład może posłużyć osoba jednego z najbardziej znaczących myślicieli-misjonarzy, jezuita José de Acosta (1540–1600). Acosta sprzeciwiał się stosowaniu siły i przemocy wobec Indian: potępiał wojny prowadzone przeciwko autochtonom, rabunki ich mienia, zniewalanie i zmuszanie ich do ciężkich prac. Występował przeciwko okrutnemu traktowaniu ludności autochtonicznej zarówno przez konkwistadorów jak i kler². Jezuita wskazywał, że misjonarze powinni głosić wiarę w Chrystusa nie tylko przez nauczanie, lecz przede wszystkim przez świadectwo swego życia, okazując dobroduszość, cierpliwość i miłość wobec nawracanych. Stąd też potępiał księży i zakonników, którzy używając przemocy chcieli zmusić Indian do przyjęcia wiary chrześcijańskiej³.

Poglądy José de Acosta były zbieżne z uchwałami synodów prowincjalnych odbywających się w Ameryce. Nakładały one na duchownych obowiązek traktowania autochtonów z pełnym szacunkiem i miłością oraz zabraniały wymierzania kar fizycznych. Dokumenty drugiego Synodu Prowincjalnego w Limie (1567–1568) zarządzały:

Azeby wszyscy duchowni Kościoła traktowali godnie i z miłością Indian i z nakazem zakazuje się, żeby którykolwiek proboszcz czy wikariusz karał lub bił i chłostał swoją ręką jakiegokolwiek Indianina obwinionego za cokolwiek, z wyjątkiem, gdy okradł kogoś⁴.

Synod nakazywał też kapłanom, aby nie pozwalali kolonizatorom na kradzież mienia autochtonów, profanowanie grobów indiańskich, zmuszanie Indian do niewolniczej pracy czy do zawarcia małżeństwa. Z kolei III Synod Prowincjalny w Limie (1582–1583) napiętnował prześladowanie Indian przez Europejczyków oraz skierował prośbę i napomnienie do osób sprawujących władzę na terytorium amerykańskim w imieniu Korony, aby traktowali Indian jako ludzi wolnych:

² I. Vázquez: *Pensadores eclesíasticos americanos*. W: *Historia de la Iglesia Hispanoamérica y Filipinas*. Ed. P. Borges. Vol. 2. Madrid 1992 s. 411–412.

³ R. Tomichá Charupá: *La Primera Evangelización en las Reducciones de Chiquitos, Bolivia (1691–1767). Protagonistas y metodología misional*. Cochabamba 2002 s.126–129.

⁴ „Que todos los ministros de la Iglesia traten humanamente y con amor a los indios, y con precepto se prohíbe que ningún cura ni vicario ni visitador castigue o hiera y açote por su mano a indio alguno por culpado que sea, y menos le trasquile o haga trasquilar”. Sumario del Concilio Provincial..., dz. cyt., Parte segunda, Cap. 116 s. 177.

Albowiem z wielkim ubolewaniem święty synod stwierdza, że nie tylko w latach minionych wyrządzono tym biednym [Indianom] tak wiele krzywd i zła, z tak dużą przesadą, ale i obecnie wielu usiłuje czynić to samo; [synod] więc błaga przez Jezusa Chrystusa i napomina wszystkich sędziów i gubernatorów, aby okazywali miłosierdzie Indianom i hamowali zuchwałość swoich urzędników, kiedy należy, i aby traktowali Indian nie jako niewolników, lecz jako ludzi wolnych, którzy są poddani Majestatowi Królewskiemu z woli Boga i Jego Kościoła⁵.

Trzeci Synod Prowincjalny zajął się też sprawą złego traktowania Indian przez duchownych. Synod nakazywał, aby biskupi odznaczali się pokorą, świętością i troskliwością o nowo nawróconych, dali dobry przykład zarówno świeckim urzędnikom jak i duchownym⁶. Przypadki poniżania czy maltretowania autochtonów przez kapłanów miały być dokładnie zbadane przez biskupów lub ich wizytatorów i surowo ukarane:

I proboszczom i innym przełożonym kościelnym, nakazuje się bardzo poważnie, aby przypomnieli sobie, że są pasterzami a nie rzeźnikami, i że zostali powołani jako dla dzieci i do ochrony ich w imię chrześcijańskiej miłości. I jeśli ktoś w jakikolwiek sposób, raniąc lub ubliżając słowem lub inną metodą, będzie poniewierać jakiegokolwiek Indianina, biskupi i ich wizytatorzy przeprowadzą staranne dochodzenie i ukarzą to surowo, ponieważ bez wątpienia jest rzeczą nader odrażającą, ażeby duchowni Boży stawali się oprawcami Indian⁷.

Wkrótce po swoim przybyciu do Ameryki w 1566 r., jezuici rozpoczęli pracę ewangelizacyjną wśród plemion autochtonicznych. Zakładali wioski misyjne, zwane redukcjami, które miały stać się dla autochtonów nie tylko miejscem nawracania na chrześcijaństwo, lecz również ochroną przed wyzyskiem i zniewoleniem. Mogli w nich zamieszkać wyłącznie Indianie i misjonarze. Misje były lokowane z dala od osiedli Europejczyków, którym został prawnie zakazany dostęp do wiosek misyjnych. Wyjątek stanowiły wizyty urzędników cywilnych lub ko-

⁵ „(...) Y así, doliéndose grandemente este santo sínodo de que no solamente en tiempos pasados se les hayan hecho a estos pobres tantos agravios y fuerças con tanto exceso, sino también el día de oy muchos procuran hazer lo mismo; ruega por Jesucristo y amonesta a todas las justicias y gobernadores, que se muestraen piadosos con los indios I enfrenen la insolencia de sus ministros quando es menester, y que traten a estos indios no como a esclavos sino como hombres libres y vasallos de la Magestad Real, a cuyo cargo los ha puesto Dios y su Iglesia. (...)” [Tercera acción, Cap. 3º. W: Tercer Concilio..., dz. cyt., s. 87].

Por. J. B r z o z o w s k i: *Ewangelizacja Indian według trzech pierwszych synodów limskich (wiek XVI)*. „NURT SVD”. R. 37: 2003 z. 2 s. 150.

⁶ Los decretos que se publicaron en la tercera acción, Cap. 1º, w: Tercer Concilio..., dz. cyt., s. 85–86.

⁷ „Y a los curas y otros ministros eclesiásticos manda muy de veras que se acuerden que son pastores y no carniceros, y que como a hijos los han de sustentar y abrigar en el seno de la caridad cristiana. Y si alguno por alguna manera hiriendo o afrentando de palabra o por otra vía maltratare a algún indio, los obispos y sus visitadores hagan diligente pesquisa y castíguenlo con rigor, porque cierto es cosa muy fea que los ministros de Dios se hagan verdugos de los indios.” [Tercer Concilio Limense 1582–1583, Tercera acción, Cap. 3º s. 87].

ścielnych⁸. Jezuici troszczyli się o to, aby redukcje stały się samowystarczalnymi społecznościami. Drogą do osiągnięcia tego zamierzenia było kształcenie Indian w nowoczesnych sposobach uprawy ziemi, rzemiośle i budownictwie. Ojcowie i bracia przybywający na tereny Moxos sprowadzali ze sobą narzędzia oraz zwierzęta hodowlane z Europy, które pomagały w rozwoju misji⁹. Jezuici nie tylko organizowali system redukcyjny i czuwali nad jego rozwojem, lecz osobiście uczestniczyli w pracach nad jego fizycznym kształtem jako architekci, murarze, stolarze, itp. Duchowni przekazywali Indianom umiejętności z dziedziny technik budowlanych i rzemieślniczych oraz zachęcali swoją postawą i wysiłkiem do wspólnej pracy. W utworzonych szkołach prowadzili dla dzieci lekcje w nauce czytania, pisania, muzyki, śpiewu i tańca¹⁰. Wybudowane z ich inicjatywy szpitale oraz przytulki dla starców i wdów były wyrazem troski o osoby chore oraz potrzebujące opieki i materialnego wsparcia. Misjonarze osobiście zajmowali się chorymi, udzielając im pomocy medycznej¹¹. Duchowni nie byli utrzymywani przez autochtonów, lecz sami zapewniali sobie środki do życia¹².

Jezuici wykazywali wielkie poświęcenie dla osiągnięcia nawrócenia Indian. Ewangelizacja i organizacja systemu redukcyjnego często przebiegały w warunkach bardzo uciążliwych dla Europejczyków i wiązała się ze znacznym wyczerpaniem fizycznym. Misjonarze dotkliwie cierpieli z powodu wysokich temperatur, wilgotności oraz ukąszeń insektów powodujących zachorowania na śmiertelne choroby¹³. Ojcowie i bracia pełnili swoją działalność ofiarnie, najczęściej tak długo aż starość lub ciężka choroba czyniły ją dłużej niemożliwą¹⁴.

⁸ J. González Rodríguez: *El sistema de reducciones*, w: *Historia de la Iglesia ...*, dz. cyt., s. 538–539.

⁹ D. Block: *Mission Culture on the Upper Amazon. Native Tradition. Jesuit Enterprise & Secular Policy in Moxos, 1660–1880*. Lincoln and London: University of Nebraska Press 1994 s. 55–57; A. J. De Jaureguizar: *Organización socio-política de las reducciones jesuíticas y su espiritualidad*. W: *Simposio sobre las Misiones Jesuíticas en Bolivia*. La Paz 1987 s. 85.

¹⁰ P. Nawrot: *Archivo Musical de Moxos. Antología*. Vol. 1. *Evangelización y Música en las Reducciones de Moxos*. Cochabamba 2004 s. 51.

¹¹ J. L. Sáez: *América Hispánica. Arquitectura y arte*. W: *Diccionario histórico de la Campana de Jesús: Biográfico-temático* Ed. Ch. E. O'Neill, J. M. Dominigues. Vol. 1. Romea-Madrid 2001 s. 138; D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 120; P. Borges: *La metodología misional americana*. W: *Historia de la Iglesia...*, dz. cyt., vol. 1, s. 505.

¹² P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 116.

¹³ D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 36–37;

¹⁴ P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 50–51, D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 112.

II. Wolność Indian podczas tworzenia redukcji

Działalność jezuitów cechowała się stopniowym i powolnym wprowadzaniem swej obecności, stylu życia i religii w środowisko Indian. Często przedsięwzięcia jednego pokolenia misjonarzy przynosiły owoce dopiero ich następcom. Inicjatorem działań misyjnych na terenach zamieszkałych przed Indian Moxo¹⁵ był brat Juan de Soto, który po raz pierwszy dotarł na ich ziemie w 1667 r. Rok później powrócił do Moxos wraz z ojcem José Bermudo i ojcem Julián de Aller w celu nawrócenia autochtonów. Ich zamiary zostały wrogo przyjęte przez Indian, więc po krótkim czasie pobytu jezuita opuścili ich osady¹⁶. Dopiero sześć lat później brat José del Castillo zdobył przychylność mieszkańców Moxos, w czym pomogły mu podarunki dla autochtonów. Działanie brata José sprawiło, że w 1675 r. Indianie zgodzili się, aby kolejni ojcowie: Pedro Marbán i Cipriano Barace zamieszkali w Moxos¹⁷. Trójka misjonarzy miała na celu założenie redukcji, w której zamieszkalaby większa liczba Amerykanów, dotąd rozsianych w wielu małych osadach. Skupienie ludności w jednej wiosce stanowiło warunek systematycznego głoszenia im wiary chrześcijańskiej. Zamiar ten osiągnęli dopiero po dziewięciu latach pobytu wśród Moxos.

Zanim powstała pierwsza stała redukcja, w Moxos miało miejsce wydarzenie potwierdzające, że jezuita prowadzili pokojową działalność wśród autochtonów, a powstanie redukcji było wynikiem woli tych ostatnich. W 1678 r. dotarł tam ojciec Luis Sotelo, który miał ocenić efekty dotychczasowej pracy i zasadność dalszych działań. Z obawy przed utratą misjonarzy, 600 Indian zgodziło się zamieszkać w jednej osadzie, choć po odejściu wizytatora większość z nich powróciła do wiosek tradycyjnych¹⁸. Założenie pierwszej stałej redukcji – Nuestra Señora de Loreto nastąpiło dopiero w 1682 r. i było wynikiem autonomicznej decyzji autochtonów. Znaczącą rolę w powstaniu misji odegrały czynniki polityczne – Indianie Moxo uznali, że zamieszkanie w wioskach jezuita uchroni ich przed zniewoleniem przez hiszpańskich żołnierzy. Założenie kolejnej misji – Santísima Trinidad – nastąpiło dopiero po czterech latach działań ojca Cipriano

¹⁵ Region Moxos obejmuje 200 000 km² nizin w górnym dorzeczu Amazonki na wschodnim terytorium dzisiejszej Boliwii (Departament Beni).

¹⁶ D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 35; R. Pinto Parada: *El panorama geografico que encontraron los jesuitas en Mojos*. W: *Simposio sobre las Misiones Jesuitas en Bolivia*. La Paz 1987 s. 55; T. Gisbert: *Arte y arquitectura en Moxos*. W: *Simposio...*, dz. cyt., s. 163–164.

¹⁷ D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 35–36; P. Nawrot: *Archivo Musical de Moxos. Antología*, vol. 1, dz. cyt., s. 33; R. Pinto Parada, dz. cyt., s. 55; J. Vargas Valenzuela: *Misiones jesuitas en Bolivia*. W: *Simposio...*, dz. cyt., s. 138.

¹⁸ D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 37.

Barace¹⁹. Ostatecznie w systemie Misji Moxos powstało 27 redukcji w okresie od 1682 do 1767 r.

Czynnikiem przekonującym autochtonów do zamieszkania w redukcjach często nie było zainteresowanie religią chrześcijańską, lecz materialny kształt życia w redukcjach i jego walory estetyczne, takie jak: budowle redukcyjne i ich wyposażenie, splendor towarzyszący procesjom i ceremoniom czy muzyka. Lodovico Antonio Muratori daje temu świadectwo w swej relacji z misji:

[...] Gdy uda się ich namówić do odwiedzenia redukcji chrześcijańskich, obejrzenia wystroju kościołów, nabożeństw kościelnych, i jeszcze wysłuchania melodyjnych śpiewów i muzyki tych niewinnych chłopców, są tak zafascynowani tymi nowościami, tymi przepięknymi przedmiotami i cudownym pokojem, panującą tu zgodą i szczerą radością nowych chrześcijan, to znaczą sposobem mieszkania i życia, tak różnym od ich własnego, że większość z nich pragnie tu pozostać²⁰.

Indianie, którzy zamieszkali w redukcjach, nie byli zobowiązani do przyjęcia wiary chrześcijańskiej. Zmuszanie autochtonów do nawrócenia się i przyjęcia chrztu było zabronione. Co więcej, dobrowolność decyzji stanowiła jeden z warunków udzielenia tego sakramentu (obok znajomości podstawowych prawd wiary). Oficjalne zarządzenie w niniejszej sprawie wydał pierwszy Synod Prowincjalny w Limie, który odbył się w latach 1551–1552:

Nikt nie może być zmuszony do przyjęcia naszej świętej wiary katolickiej, lecz powinien zostać przekonany i przyciągnięty prawdą i jej wolnością, i nagrodą zbawienia: i zostaliśmy poinformowani, że pewni [kapłani] lekkomyślnie chrzczą Indian, którzy posiadają już użycie rozumu, bez zbadania najpierw czy przybywają z własnej woli czy ze strachu, czy też [przystępują do chrztu,] by zadowolić swoich dowódców lub kacyków²¹.

Treść powyższej uchwały wskazuje, że nie tylko wywieranie presji i zastraszanie autochtonów było traktowane jako naganne, lecz również zaniedbanie przez kapłanów sprawdzenia rzeczywistych motywów przyjęcia nowej wiary. Ważne było, aby osoba występująca z prośbą o udzielanie sakramentu chrztu czyniła to wyłącznie z powodów religijnych, a nie w celu osiągnięcia jakis korzyści czy też zyskania przychylności dowódców plemienia. Drugi Synod Pro-

¹⁹ D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 37–38; R. Pinto Parada, dz. cyt., s. 57–59; L. Sierra de Méndez: *Los primeros jesuitas en Moxos*. W: *Simposio...*, dz. cyt., s. 156–157.

²⁰ L. A. Muratori: *Il Cristianesimo Felice nelle Missioni de' Padri della Compagnia de Gesù nel Paraguai*. Venezia: Gianbatista Pasquali, 1743 s. 60–61. W: P. Nawrot: *Indígenas y Cultura Musical de las Reducciones Jesuíticas*, vol. 1, dz. cyt., s. 97–98.

²¹ „Ninguno ha de ser compelido a recibir nuestra santa fe católica sino persuadido y atraído con la verdad y libertad de ella, y con el premio de la bienaventuranza; y somos informados que algunos inconsideradamente bautizan indios que tienen ya uso de razón, sin examinar primero si vienen de su voluntad, o por temor, o por contentar a sus comenderos o caciques” [Const. 6. W: P. Tineo: *Los Concilios Limenses en la Evangelización Latinoamericana*. Pamplona 1990 s. 118].

wincjalny w Limie powtórzył warunek wolnej decyzji osoby, która przyjmowała chrzest. Natomiast dzieci mogły być chrzczone tylko za zgodą swoich rodziców bądź opiekunów, choć istniał wyjątek od reguły:

Azeby żadnemu dorosłemu nie udzielać chrztu, jeśli nie poprosi o to z własnej woli. Także dzieci niewierzących niech nie będą chrzczone przeciwko woli swoich rodziców lub opiekunów; co więcej, jeśli jeden z ich rodziców pragnie tego, można udzielić chrztu. I tak samo można to uczynić, w przypadku znalezienia umierającego dziecka, szczególnie, że Indianie, jeśli są poganami, nie mają zwyczaju na to zważać²².

Spisy ludności przeprowadzone przez jezuitów potwierdzają, że redukcje Moxos zamieszkiwali nie tylko ochrzczeni autochtoni. Osoby, które nie przyjęły chrztu stanowiły 40% ogółu ludności wiosek w 1692 r., 20% w 1713 r., 11% w 1736 r. i mniej niż 1% w 1764 r.²³. Przypadki męczeńskiej śmierci misjonarzy stanowią świadectwo, że to duchowni byli zależni od Indian, a nie odwrotnie. W 1703 r. zginął ojciec Cipriano Barace prowadzący działalność misyjną wśród Baures. Drugim męczennikiem w Moxos był ojciec Baltasar de Espinoza w 1709, który podjął wysiłek chrystianizacji plemienia Mobima²⁴. Ponadto, w redukcjach miały miejsce bunt ludności przeciwko misjonarzom. W latach 1696–1697 mieszkańcy San Borja wypędzili jezuitów ze swojej wioski²⁵. Przeciwno systemowi misyjnemu zbuntowali się również mieszkańcy San Juan Bautista w 1718 r. i Patrocinio de Nuestra Señora w 1741 r.²⁶.

III. Kwestia języków autochtonicznych

Język stanowi jeden z najważniejszych elementów tożsamości kulturowej społeczności. Prowadząc działalność ewangelizacyjną wśród Indian Moxos jezuita używali języków autochtonicznych. Misjonarze nie uczyli autochtonów modlitw w języku łacińskim czy hiszpańskim. Synody prowincjalne obradujące w Ameryce zaleciły, aby przepowiadanie Dobrej Nowiny i głoszenie katechez oraz kazań dokonywało się w językach lokalnych. Ponadto trzeci Synod Prowincjalny w Limie nakazał opracowanie katechizmów w językach powszechnie używanych w Archidiecezji Peruwiańskiej, czyli *quechua* i *aymara*. Następnie katechizmy te

²² „Que a ningún adulto se dé el bautismo, si no le pidiere de su voluntad. Tampoco los niños hijos de infieles sean bautizados contra la voluntad de sus padres o tutores; mas, si el uno de sus padres lo quisiere, podrá bautizarse. Y lo mismo se podrá hazer quando se halla el niño ya para morir, mayormente que los indios, aunque sean infieles, no les suele pesar de esto” [Sumario del Concilio Provincial que se celebró en la ciudad de los Reyes el año de 1567, Parte segunda: De lo que toca a los indios, Cap. 27. W: *Tercer Concilio Limense 1582–1583*. Lima 1982 s. 160].

²³ D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 80.

²⁴ Tenze, s. 43, L. Sierra de Mendez, dz. cyt., s. 157.

²⁵ D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 39–40.

²⁶ P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 36.

miały zostać przetłumaczone na dialekty wiemych, którzy nie znali tych języków:

Ażeby taki sam rezultat osiągnąć w pozostałych wioskach, w których [autochtoni] używają innych języków niż wspomniane, zaleca się i nakazuje wszystkim biskupom, aby każdy z nich postarał się w swojej diecezji o dokonanie tłumaczenia wspomnianego katechizmu przez zdolne i pobożne osoby na pozostałe języki [używane] w swojej diecezji, i aby w ten sposób wykonane i zaaprobowane przez biskupa tłumaczenie lub objaśnienie zostało zgodnie przez wszystkich przyjęte, pomimo posiadania jakichkolwiek z tym sprzecznych obyczajów²⁷.

Inna uchwała synodalna podkreślała wielkie znaczenie tego, aby Indianie poznawali prawdy wiary i uczyli się modlić w języku dla nich zrozumiałym:

Głównym celem katechizmu i doktryny chrześcijańskiej jest dostrzeganie tajemnic naszej wiary, ponieważ wierzymy wewnętrznie, że przez tego ducha zostaniemy usprawiedliwieni, dlatego wyznajemy je głośno, aby zostać ocalonymi [zgodnie z Apostołem]. Zatem, każdy musi być w taki sposób pouczony, żeby zrozumiał doktrynę. Hiszpan w języku hiszpańskim i Indianin w swoim języku, ponieważ w przeciwnym wypadku, co to za korzyść, że recytuje sprawy Boże, gdy takim sposobem nie przyniesie to żadnych owoców dla jego rozumu [jak powiedział ten sam Apostoł]. Dlatego od dzisiaj żaden Indianin nie będzie zmuszany do nauki po łacinie modlitw lub katechizmu, ponieważ wystarczy [i nawet jest to dla nich lepsze], aby znali to i potrafili wyrazić we własnym języku. I jeśli ktokolwiek z nich chciałby, może nauczyć się tego także w języku hiszpańskim, ponieważ wielu z nich go rozumie. Poza tym, nie ma powodu, aby wymagać jakiegos innego języka od Indian²⁸.

W jednej redukcji często mieszkali Indianie wywodzący się z odrębnych grup plemiennych i używający różnych dialektów. W celu ułatwienia porozumiewania się Indian między sobą oraz z misjonarzami w każdej wiosce ustalono jeden język (*lingua franca*), którym posługiwali się jej mieszkańcy. I tak w Mi-

²⁷ „Y para que el mismo fruto se consiga en los demás pueblos que usan diferente lengua de las dichas, encarga y encomienda a todos los obispos, que procure cada uno en su diócesis hazer traduzir el dicho catecismo por personas suficientes y pias en las demás lenguas de su diócesis, y que la tal traducción o interpretación así hecha y aprobada por el obispo se reciba sin contradicción por todos, sin embargo de qualquiera costumbre en contrario que haya.” [*Los decretos de la segunda accion*, Cap. 3°. W: *Tercer Concilio...*, dz. cyt., s. 60–61. Także P. T i n e o, dz. cyt., s. 380–383].

²⁸ „El principal fin del catecismo y doctrina cristiana es percibir los misterios de nuestra fe, pues con el espíritu creemos interiormente para ser justificados, loque exteriormente confesamos por la boca para ser salvos (conforme al Apóstol). Y así, cada uno ha de ser de tal manera instruído que entienda la doctrina, el español en romance y el indio también en su lengua, pues de otra suerte, por muy bien que recite las cosas de Dios, con todo eso se quedará sin fruto su entendimiento (como lo dize el mismo Apóstol). Por tanto, ningún indio sea de oy más compelido a aprender en latín las oraciones o cartilla, pues les basta (y aun les es muy mayor) saberlo y dezirlo en su lengua. Y si algunos de ellos quisieren, podrán también aprenderlo en romance, pues muchos lo entienden entre ellos. Fuera de esto na hay para qué pedir otra lengua ninguna a los indios.” [*Los decretos de la segunda accion*, Capítulo 6°. W: *Tercer Concilio...*, dz. cyt., s. 63].

sjach Moxos, które zamieszkiwali autochtoni z ponad trzydziestu różnych plemion, ustanowiono jako *lingua franca* sześć języków używanych przez największe plemiona: *moxo, bure, mobima, cayuvava, canichana, itonoma*²⁹. Choć jezuiti nie mieli na celu zniszczenie rodzimych języków, z praktycznych powodów ograniczyli ich liczbę, co spowodowało stopniowy zanik tych, którymi posługiwały się mało liczne plemiona. Z drugiej strony działalność misjonarzy spowodowała, że języki najliczniejszych plemion mogły przetrwać nie tylko w mowie, lecz również w formie pisanej. Ojciec Marbán został zobowiązany przez swoich przełożonych do opracowania gramatyki i słownictwa w tym języku, a następnie do napisania katechizmu i podręcznika używanego przez misjonarzy przy słuchaniu spowiedzi³⁰. Efektem podjętych prac była opublikowana w 1701 r. gramatyka: *Arte i vocabulario de la lengua Moxa*. Następnie opracował w języku *moxo* katechizm oraz podręcznik używany przez kapłanów podczas spowiedzi. Gramatyka i słownictwo drugiej największej grupy mieszkańców Alto Mamore, jaką stanowili Indianie Baure, została przygotowana przez Antonio Maggio w 1749 r. i nosiła tytuł: *Arte de la lengua de los indios Baures de la provincia de los Moxos*³¹.

IV. Eliminacja pogańskiego kultu

Misjonarze, przeświadczeni o tym, że zbawienia dostąpią tylko chrześcijanie, postrzegali religie autochtoniczne za wytwór szatana prowadzący wieczne potępienie na ich wyznawców. Z tego powodu uważali za konieczne usunięcie indiańskiego kultu. Likwidacja religii autochtonicznej była realizowana za pomocą różnych metod. Pierwszą z nich było przekonanie Indian o nieprawdziwości ich wierzeń za pomocą teoretycznych argumentów. Misjonarze wskazywali na bezsilność bóstw wobec ataków kolonizatorów, sprzeczność cech przypisywanych bóstwom, metafizyczną niemożliwość istnienia wielu bogów³². Inna metoda polegała na usuwaniu ze społeczności redukcyjnej tradycyjnych przywódców religijnych, gdyż cieszyli się oni wielkim autorytetem wśród pozostałych Indian i wpływali na decyzje tych ostatnich. Jezuiti postępowali według ustaleń II Synodu Prowincjalnego w Limie, który w następujący sposób uzasadniał konieczność odłączenia wróżbitów i szamanów od innych autochtonów:

Ażeby czarownicy, wyznawcy i wróżbici i pozostali kapłani szatana, którzy zajmują się deprawowaniem pozostałych Indian i oddalaniem ich od religii chrześcijańskiej, byli

²⁹ P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 18 i 38.

³⁰ D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 42.

³¹ A. Menacho, J. Baptista: *Bolivia*. W: *Diccionario histórico de la Campaña de Jesús...*, dz. cyt., vol. 1, s. 479; D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 118.

³² P. Borges: *Métodos de persuasión*. W: *Historia de la Iglesia...*, dz. cyt., s. 576–577.

wskazywani i odgradzani w miejscu odległym od pozostałych, znajdujących się blisko Kościoła, to będą niewierni, to ochrzczeni [...]³³.

Kolejny synod potwierdził przekonanie o wielkiej sile oddziaływania religijnych przywódców na pozostałych i nakazał zarówno duchownym jak i urzędnikom świeckim odseparowanie czarowników od reszty plemienia³⁴. Kapłani religii autochtonicznej mogli zamieszkać w misjach dopiero wtedy, gdy zaprzestali wyznawać dawne wierzenia i publicznie ogłosili, że były one błędne³⁵.

Ponadto, misjonarze dążyli do niszczenia miejsc czczonych przez autochtonów jako siedziby bóstw i usunięcia przedmiotów kultu pogańskiego. Drugi Synod Prowincjalny, oprócz eliminacji świętych obiektów, zarządził stawianie na ich miejscu krzyży. Podjęta na synodzie uchwała nakazywała:

Ażeby kapłani starali się usunąć kaplice przy drogach, które Indianie nazywają *apachitas*, każdy w swoim obwodzie, rozbierając wszystko, i w tym miejscu wydaje się im nakaz; i jeśli wydaje im się rzeczą właściwą, niech postawią krzyż na ich miejscu³⁶.

Brak zemsty indiańskich bóstw po zniszczeniu *guacas* stanowiło potwierdzenie fałszywości wierzeń autochtonicznych oraz dowód, że czczone miejsca i przedmioty nie posiadają boskiej natury. Misjonarze traktowali usunięcie obiektów dawnego kultu za bardzo ważny obowiązek. Byli przekonani, że zostały one wytworzone przez siły diabelskie. Jezuici starali się o to, aby likwidacja bałwochwalczych manifestacji dokonywała się bez użycia siły oraz za przyzwoleniem i

³³ „Que los hechiceros y confesores y advinos y las demás ministros del demonio que tienen de oficio pervertir a los demás indios i apartarlos de la religion cristiana, se pongan y encierren en un lugar apartado de los demás cerca de la iglesia, ora sean infieles ora bautizados (...)” [*Sumario del concilio provincial...*, Parte segunda., Cap. 107. W: *Tercer Concilio...*, dz. cyt., s. 175].

³⁴ „W celu oczyszczenia z wszystkiego zepsucia wiary i religii chrześcijańskiej, które czarownicy i odrażający ministrowie diabła nie przestają powodować stale w młodej trzódzie Chrystusa, czyniąc niegodziwość i kłamstwa takie, że w jeden dzień niszczą wszystko, co kapłani Boga budowali przez rok, miniony synod zarządził z wielkim rozsądkiem, aby wszyscy dawni czarownicy zgromadzili się na miejscu i tam pozostali odgrodzeni w sposób, że nie będą mogli przez swoje zachowanie i porozumiewanie się deprawować pozostałych Indian, i aby tam dostarczono im tego, co konieczne dla ich dusz i ciał” („Para desterrar del todo la peste de la fe y religion cristiana que los hechiceros y ministros abominables del demonio no cesan de causar continuamente a la tierra grey de Cristo, siendo su maldad y embustes tales que en una día destruyen todo quanto los sacerdotes de Dios han edificado en un año, proveyó con gran acuerdo de concilio el concilio pasado que todos estos viejos hechiceros los juntasen en un lugar y los tuviesen allí encerrados de modo que no pudiesen con su trato y comunicacion inficionar a los demás indios, y que allí se les proveyese de lo necesario para sus almas y para sus cuerpos (...)” [*Los decretos que se publicaron en la segunda acción*, Cap. 42. W: *Tercer Concilio...*, dz. cyt., s. 80]).

³⁵ P. B o g r e s: *Métodos de persuasión*, dz. cyt., s. 577.

³⁶ „Que los adoratorios de los caminos que los indios llaman apachitas procure los sacerdotes cada uno en su distrito quitarlos y deshazerlos del todo, y en esto se les pone precepto; y si les pareciere cosa decente pongan una cruz en su lugar” [*Sumario del concilio provincial...*, Parte segunda, Cap. 99. W: *Tercer Concilio...*, dz. cyt., s. 173].

przy współudziale autochtonów. Stąd też najpierw próbowali przekonać Indian, że ich dawne wierzenia są fałszywe, a jedynie chrześcijaństwo jest prawdziwą religią. Kiedy Indianie nawrócili się na wiarę chrześcijańską, przystępowano do usuwania *guacas*, często z pomocą neofitów³⁷.

Kolejne dążenia misjonarzy zmierzały do sklonienia Indian do rezygnacji z praktykowania obrzędów związanych z religią autochtoniczną. Duchowni z pomocą sądów świeckich mieli ukrócić takie zwyczaje, jak np.: wykonywanie przedmiotów kultowych (*guacas*), umieszczanie w grobach zmarłych jedzenia i napojów, grzebanie osoby ochrzczonej w mogile, w której pochowana została wcześniej osoba nie ochrzczone, upijanie się oraz składanie ofiar w celu oddania czci bóstwom. Autochtoni sprawujący dawne ceremonie i rytury najpierw spotykali się z napomnieniem ze strony duchownych sprawujących nad nimi opiekę. Jeśli upomnienia nie odnosiły pozytywnego skutku, kapłan odsyłał ich do biskupa. Drugi Synod Prowincjalny w Limie nakazywał:

Azeby pozostale przesady i ceremonie i rytury szatańskie, które Indianie mają niezliczone, głównie dla wrózenia losów przedsięwzięć, które rozpoczynają, i w sprawowaniu tysiąca ceremonii podczas grzebania swoich umarłych, udało się wytepić wszystkie, zachowując wspomnianą regułę, aby z powagą udzielić napomnienia trzy razy, i po upływie terminu, tych którzy pozostają w tych samych rytach swojej niewierności, podawszy informację, wysłać do biskupa lub jego wikariuszy.

Azeby w ofiarach dla umarłych, szczególnie w dniu zadusznym po Wszystkich Świętych, nie pozwalano Indianom składać rzeczy gotowanych lub pieczonych, ani by nie dawano okazji do błędnego myślenia, że dusze to spożywają. Ponadto, jeżeli chcieliby złożyć ofiarę, niech przynoszą swoje dary w taki sposób, jak praktykują katolicy chrześcijanie³⁸.

Postępowanie ewangelizatorów nie było spowodowane zamiarem zniszczenia wszystkich przejawów kulturowego dziedzictwa autochtonów. Ich celem było doprowadzenie Indian do życia według zasad odpowiadających godności ludzkiej. Misjonarze uważali za niegodne człowieka takie zwyczaje, jak: składanie ofiar z ludzi, poligamia, kazirodztwo, pijaństwo, chodzenie nago, zabijanie żon i sług zmarłych mężczyzn; i dlatego dążyli do ich wyeliminowania. Choć dążyli do usunięcia niektórych zwyczajów Indian, wiele przejawów kultury autochtonicznej, jak np.: indiańska organizacja społeczna, zwyczaje związane z za-

³⁷ A. Nieto: *Perú. W: Diccionario histórico...*, dz. cyt., vol. 3, s. 3106.

³⁸ „Que los demás supersticiones y ceremonias y ritos diabólicos que tienen innumerables los indios, mayormente para tomar agüero de negocios que comienzan, y en hazer mil ceremonias en los entierros de sus difuntos, se procure extirpar del todo, guardando el orden dicho de amonestarles con solemnidad tres veces, y pasado el plazo, los que se hallaren permanecer en los mismos ritos de su infidelidad, tomada informacion se envíen al diocesano o a su vicarios.

Que en las ofrendas por los difuntos, especialmente el día de las ánimas después de Todos Santos, no se permita a los indios ofrecer cosas cocidas o asadas, ni se dé ocasion para su error, que piensan que las animas comen de aquello. Mas, si ellos quisieren ofrecer, traigan sus ofrendas al modo que usan los católicos cristianos”.

wieraniem małżeństw, języki, stroje, śpiewy czy tańce; uznali za dobre i starali się je zachować³⁹. Kwestię stosunku do zwyczajów i kultury plemion ewangelizowanych w Nowym Świecie regulowała „Instrukcja Kongregacji Rozkrzewiania Wiary dla wikariuszy apostołskich” wydana w 1659 r.:

Nie usiłujcie bynajmniej i żadną miarą nie namawiajcie tamtych ludów do zmiany ich rytów, przyzwyczajęń i obyczajów, byleby tylko nie były one w sposób oczywisty sprzeczne z religią i dobrymi obyczajami. [...] Nie to, lecz wiarę wnoście, która nie odnosi się z pogardą ani nie rani rytów czy zwyczajów żadnego ludu, jeśli nie są zdrożne, a nawet chce, by były nietknięte. A ponieważ jest w naturze wszystkich niemal ludzi, że to, co jest ich własne, a zwłaszcza własny swój naród przed wszystkimi innymi wyżej cenią i większą darzą miłości; nie bardziej nie ściągają nienawiści i odstręcza niż zmiana ich zwyczajów ojczystych, tych zwłaszcza, do których ludzie przywykli z dawien dawna, jak dalece sięga pamięć przodków, tym bardziej zaś, jeżeli w miejsce usuniętych narzucalibyście i wprowadzili obyczaje swojego narodu. Dlatego nigdy nie porównujcie ze sobą obyczajów tamtych ludów ze zwyczajami Europejczyków, a nawet sami z wielką pilnością przyzwyczajajcie się do tamtejszych⁴⁰.

Powyższe treści podkreślają, jak ważne znaczenie przypisywano traktowaniu z szacunkiem dziedzictwa kulturowego innych narodów. Przypomina też, że niszczenie zwyczajów, które nie sprzeciwiają się zasadom chrześcijańskim, nie pomoże szerzeniu Ewangelii, lecz przeciwnie – spowoduje niechęć do jej głosicieli. Co więcej, rozporządzenie zalecał przystosowanie się do obyczajów i kultury plemion, wśród których misjonarze prowadzili działalność.

V. Powstanie kultury redukcji

Badając fenomen działalności Jezuitów wśród Indian Moxos należy zauważyć, że nie spowodowała ona prostej transplatacji wzorców i wartości kultury europejsko-chrześcijańskiej na miejsce autochtonicznego dziedzictwa. Proces, jaki zachodził w kontekście redukcji Moxos, należy nazwać transkulturacją, czyli wzajemnym oddziaływaniem obu systemów kulturowych w sytuacji ich ciągłego i bezpośredniego kontaktu. Prowadził on do stopniowych i trwałych przekształceń w kulturze Indian⁴¹. Przeobrażenia te zawierały element eliminacji treści rodzimych, lecz ważniejsza była adaptacja wartości europejskich do tych zastanych w Moxos oraz modyfikacja obu modeli i tworzenie treści synkretycznych. Misjonarze Towarzystwa Jezusowego, mając na celu nawrócenie autochtonów,

³⁹ P. Borges: *Primero hombres, luego cristianos: la transculturación*. W: *Historia de la Iglesia...*, dz. cyt., vol. 1, s. 525–526.

⁴⁰ *Instrukcja Kongregacji Rozkrzewiania Wiary dla wikariuszy apostołskich (1659 r.)*. W: *Breviarium Missionum. Wybór dokumentów Kościoła dotyczących dzieła misyjnego*. Oprac. B. Wołdec ki, F. Wołdec ki [i in.]. T. 1. Warszawa [ATK] 1979 s. 52.

⁴¹ *Wielka encyklopedia PWN*. Red. J. Wołoski. T. 1. Warszawa 2001 s. 293.

co w ich przekonaniu było warunkiem zbawienia, podporządkowywali mu kwestię kultury. Elementy dziedzictwa autochtonicznego zachowywali wówczas, gdy uważali, że służą, a przynajmniej nie przeszkadzają, osiągnięciu prawdziwego dobra przez Indian. Ostatecznie, spotkanie i interakcja między kulturą autochtonów i Europejczyków doprowadziły do powstania nowej kultury, którą należy określić mianem kultury redukcji⁴².

Po pierwsze, znaczące przekształcenia nastąpiły w sferze religijnej. Niektóre elementy religii chrześcijańskiej były zbieżne z wcześniejszymi wierzeniami autochtonów. Indianie Moxo posiadali ideę boga niewidzialnego, którego nazywali imieniem *Maymona*. Wierzyli, że *Maymona* rządzi światem i troszczy się o niego oraz ma wpływ na przyszłe wydarzenia. Ich pojęcie było zbieżne z takimi atrybutami chrześcijańskiego Boga, jak: władza nad światem i opatrzność Boża. Moxos nie przypisywali jednak swojemu bogu aktu stworzenia oraz nie sprawowali jego kultu⁴³. Wyznawali też wiarę w inne bóstwa: słońce, księżyc, wiatr, gwiazda poranna, tygrys; i oddawali im cześć⁴⁴. W większości plemiona zamieszkujące region Moxos nie budowały świątyń w celach sprawowania kultu. Miejscami świętymi zamieszkałymi przez bóstwa były dla nich jeziora, wzgórze, drzewa, kamienie, zwane *huacas* lub *guacas*. Indianie odwiedzali *guacas* w celu sprawowania tam ceremonii i składania ofiar, aby wyjednać łaskę czy też uspokoić gniew sił boskich. Celebrazjom towarzyszyło spożywanie alkoholu i tańce kulturowe⁴⁵. Misjonarze zatem mogli oprzeć się na idei niewidzialnego *Mamona* w przepowiadaniu wiary w jednego Boga. Z drugiej strony dążyli do usunięcia kultu innych bóstw oraz związanych z nim zwyczajów. W osiągnięciu tego celu jezuitom pomogło wprowadzenie bogatej obrzędowości religijnej, co odpowiadało wrażliwości Indian i pociągało ich ku nowej religii. Eucharystie i nabożeństwa odbywały się z wielkim splendorem i doniosłością przy akompaniamencie śpiewu i instrumentów. Wyposażenie kościołów w ołtarze, obrazy, rzeźby, wspaniałość naczyń liturgicznych i ornatów, piękno muzyki i pieśni liturgicznych powodowały u Indian fascynację kultem chrześcijańskim. Obchodom głównych świąt roku liturgicznego towarzyszyły uroczyste procesje i sztuki teatralne, a niekiedy nawet tańce⁴⁶. Z kolei osoby uznane za święte przez chrześcijan mogły zastąpić panteon czczonych wcześniej przez autochtonów bóstw.

⁴² P. Nawrot: *Indígenas...*, dz. cyt., s. 1.

⁴³ APA, AC MI 6, *Descripción de las Provincias pertenecientes al obispado de Santa Cruz de la Sierra, año de 1771*, Provincia Moxos, f. 269. W: P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 24.

⁴⁴ APA, AC MI 6, *Descripción de las Provincias pertenecientes al obispado de Santa Cruz de la Sierra, año de 1771*, Provincia de Moxos, cap. 15. W: P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 25.

⁴⁵ P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 24 i 26.

⁴⁶ Tamże, s. 44.

Wielką zmianą dla Indian stały się przekształcenia w ich społecznym funkcjonowaniu. Dotąd prowadzili koczowniczy tryb życia, zakładając rozproszone wioski liczące od 100 do 200 mieszkańców i zmieniając ich lokalizację, gdy na danym terenie pogarszały się warunki bytowe w związku z porą roku. Natomiast jezuici zakładali stałe osady, gdzie mieszkało od 600 do 4000 osób⁴⁷. Co więcej, do tej samej misji zostali sprowadzeni przedstawiciele odmiennych plemion, które wcześniej zamieszkiwały odrębne tereny i niekiedy prowadziły ze sobą walki⁴⁸. Wybierając miejsce utworzenia redukcji, misjonarze kierowali się wcześniejszymi lokacjami wiosek indiańskich. Ojcowie i bracia uczynili niewielkie zmiany w hierarchii plemiennej. Dotychczasowi przywódcy, kacykowie, zachowali swoją pozycję, choć sprawowali swoje urzędy na wzór europejski i współpracowali z duchownymi. Zakres ich kompetencji był podobny do dawnych. Dotąd ich główne zadanie polegało na podejmowaniu ważnych decyzji dotyczących całej wspólnoty plemiennej, np.: ulokowanie wioski, podjęcie wspólnych działań na rzecz całej wspólnoty, rozpoczęcie wojny⁴⁹. Podobnie w redukcjach do ich obowiązków należało czuwanie nad prawidłowym funkcjonowaniem misji przez przydzielanie zadań, zarządzanie produkcją żywności i dóbr materialnych, nadzorowanie prac budowlanych, itp.⁵⁰ Ponadto, ich kompetencje zostały rozszerzone o władzę policyjną i sądowniczą⁵¹. Natomiast jezuici usunęli ze społeczności redukcyjnej tradycyjnych przywódców religijnych, którzy cieszyli się oni wielkim autorytetem wśród pozostałych Indian i przeszkadzali we wprowadzaniu religii chrześcijańskiej. Miejsce szamanów i czarowników zajęli misjonarze.

W zakresie ekonomii i gospodarki nastąpił rozwój dzięki wprowadzeniu technologii i narzędzi dotąd nieznanymi Indianom. Rośliny przywiezione z Europy wzbogaciły uprawy rodzime, natomiast zapoczątkowana przez misjonarzy hodowla bydła przyczyniła się do zwiększenia źródeł utrzymania misji i poszczególnych jej członków. Dochód uzyskany ze sprzedaży zwierząt i warzyw pozwolił na zakup innych dóbr materialnych. Narzędzia przywiezione z Europy oraz umiejętności rzemieślnicze przekazywane przez ojców i braci umożliwiły autochtonom samodzielną produkcję dóbr, które polepszały jakość życia i przyczyniały się do postępu gospodarczego. Rozwój nastąpił również w budownictwie. Szalasy zostały zastąpione przez budynki wykonane z drewna, gliny, trzciny i słomy. Kompleks misyjny i architektura budynków były wzorowane na modelach europejskich. Jednakże podczas stawiania budowli ich budowniczy musieli również uwzględniać warunki klimatyczne panujące w Moxos. W misjach

⁴⁷ AHSI, *Perú* 5, Cat. Annus 1700. W: P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 35.

⁴⁸ D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 179.

⁴⁹ AHPTSI, *Descripción de los Moxos...*, dz. cyt., cap. 7. W: P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 20. Zob.: tamże, s. 19–20; D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 27.

⁵⁰ D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 88, 94–95, 179–180.

⁵¹ Tamże, s. 88.

znajdowały się zakłady rzemieślnicze, cukrownie, młyny, magazyny, kuźnie, zagrody, systemy kanałów ściekowych⁵². Sieć dróg łącząca wioski umożliwia sprawną komunikację między wioskami⁵³.

Dzięki działalności jezuitów nastąpił również rozwój w zakresie edukacji. Szkoły prowadzone przez ojców i braci umożliwiły Indianom kształcenie w zakresie pisania, czytania, muzyki, malarstwa czy rzeźbiarstwa. Najzdolniejsi mogli zostać przyjęci do kolegów znajdujących się w miastach⁵⁴. Działania misjonarzy utrwały również używanie głównych języków rodzimych, które wykorzystywali do głoszenia doktryny chrześcijańskiej, modlitwy, przy spowiedzi oraz podczas śpiewu towarzyszącego uroczystościom. Co więcej, dzięki pracy członków Towarzystwa Jezusowego zostały opracowane gramatyki i słowniki języków plemiennych, które umożliwiły powstanie innych książek, np. katechizmów.

Proces transkulturacji objął także kulturę muzyczną, która odgrywała ważną rolę w życiu mieszkańców redukcji. Jezuiti szybko zauważyli, że tym, co powoduje wielkie zainteresowanie Indian, była muzyka. Dokładali wiele starań, aby śpiew i gra na instrumentach towarzyszyła zarówno celebracjom liturgicznym w niedziele, święta i dni powszednie jak również codziennym zajęciom. W misjach wykonywano wyłącznie pieśni liturgiczne i religijne. Jednakże repertuar stanowiły nie tylko pieśni i melodie mające swój rodowód w Europie. Misjonarze zachowali również tradycyjne melodie, do których układali teksty o tematyce religijnej. Śpiewy wykonywano w łacinie lub językach autochtonicznych, czasami też po hiszpańsku⁵⁵. Muzycy grali na instrumentach przywiezionych z Europy: organach, harfach, gitarach, skrzypcach, kontrabasach, altówkach, kornetach, fagotach, obojach; oraz tradycyjnych: fletach wykonanych z liści palmowych lub trzciny, fagotach ze słomy, fujarkach, bębnach, *bajones*, dzwonkach z migdałów, grzechotkach z kamyków lub ziaren roślin.⁵⁶ Podczas obchodów uroczystości w redukcjach organizowane były tańce. Zazwyczaj tańczyli tylko chłopcy, uprzednio przygotowani przez ojców, braci lub świeckie osoby. Tańce były dwojakiego rodzaju: hiszpańskie i autochtoniczne, z tymże te ostatnie zostały pozbawione elementów związanych z kultem indiańskim. Danemu rodzajowi tańca odpowia-

⁵² Tamże, s. 56–57, 59–61; J. L. Sáez: *América Hispánica. Arquitectura y arte*. W: *Diccionario histórico de la Campaña de Jesús...*, dz. cyt., vol. 1, s. 136 i 138.

⁵³ J. L. Sáez: *América Hispánica. Arquitectura y arte*. W: *Diccionario histórico de la Campaña de Jesús...*, dz. cyt., vol. 1, s. 137–138; D. Block: *Mission Culture...*, dz. cyt., s. 55–57.

⁵⁴ P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 73–80.

⁵⁵ Tamże, s. 48 i 50.

⁵⁶ P. Nawrot: *Indígenas...*, dz. cyt., s. 95–97.

dały swoiste stroje tancerzy oraz rekwizyty⁵⁷. W wioskach redukcyjnych można więc było zobaczyć tradycyjne ozdoby indiańskie – korony z piór papug, srebrne obręcze, naszyjniki ze ślimaków, zębów małp, kawałków cyny lub srebra, bransolety z futra iguany i łusek wodnych zwierząt⁵⁸. Kultura muzyczna redukcji w przekonujący sposób świadczy, że jezuici zachowywali i podtrzymywali tradycje autochtoniczne.

***

Słowa tekstu założycielskiego redukcji: *Ad vitam civilam et ad ecclesiam reducti sunt* wskazują, że zostały one założone w celu sprowadzenia Indian *do życia obywatelskiego i do Kościoła*⁵⁹. Założenia i praktyka pracy misyjnej Towarzystwa Jezusowego nie prowadziły do likwidacji całości przejawów kultury autochtonicznej. Misjonarze, mając na celu nawracanie na wiarę chrześcijańską, musieli wprowadzić podstawy i normy życia cywilizowanego, które utożsamiali z kulturą europejską. Wszystkie elementy dziedzictwa plemion autochtonicznych, które nie były sprzeczne z wartościami chrześcijańskimi, pozostawiali lub, co więcej, promowali, kierując się rozsądną zasadą, że zniszczenie rodzimych obyczajów i wartości będzie powodowało opór ewangelizowanych. Jednakże, te zwyczaje i zachowania, które jezuici uważali za niedopuszczalne z punktu widzenia wiary chrześcijańskiej bądź zasad cywilizacyjnych, próbowali eliminować. Duchowni dokonywali też zmian w zakresie życia społecznego, gospodarczego, edukacyjnego, gdyż pragnęli podnieść poziom życia autochtonów zarówno w sferze materialnej jak i obyczajów. Badania nad całością fenomenu Misji Moxos pokazuje, że stały się one miejscem powstania nowej kultury, w której oddziaływały elementy autochtoniczne i europejskie. Indianie Moxo nie stali się biernymi odbiorcami działalności misjonarzy, lecz stanowili ich współrealizatorów. Aktywność jezuitów były wprowadzane na drodze pokojowej, bez stosowania środków przymusu. Akceptacja i uczestnictwo Amerykanów w inicjowanych przez ewangelizatorów działaniach były niezbędnym warunkiem ich realizacji. Rezultat współpracy misjonarzy i autochtonów tworzących Misje Moxos dowodzi, że nie stały się one miejscem zniszczenia kultury autochtonicznej, lecz przeciwnie – terenem jej rozwoju i przeobrażeń w kulturę redukcji.

⁵⁷ P. Nawrot: *Kultura muzyczna w jezuickich redukcjach Indian Guarani*. „Teologia Praktyczna”. T. 3: 2002 s. 93–100.

⁵⁸ Tamże, s. 109 i 120, P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 19; ARSI, *Carta de los P.P. que residen en la Misión de los Moxos para el padre Hernando Cabero de la Campaña de JHS. Provincial de esta Provincia del Perú en que se le da noticia de lo que han visto, oído y experimentado en el tiempo que ha que están en ella P.C. ett. a*, Perú 20, Peruana Historia I, 1628–11681, ff. 200–212. W: P. Nawrot: *Archivo Musical...*, dz. cyt., s. 29.

⁵⁹ J. Lacouture: *Jezuici*. T. 1. *Zdobywcy*. Warszawa 1998 s. 423.